

УДК 657:631

Мазур Н.А.

*доктор економічних наук, завідувач кафедри обліку й аудиту
Подільського державного аграрно-технічного університету***КЛАСИФІКАЦІЯ РИЗИКІВ АГРАРНОГО ПІДПРИЄМСТВА
ДЛЯ ЦІЛЕЙ БУХГАЛТЕРСЬКОГО ОБЛІКУ****THE RISK CLASSIFICATION OF AGRICULTURAL ENTERPRISES
FOR ACCOUNTING PURPOSES****АНОТАЦІЯ**

У статті досліджено складові ризику в аграрному секторі економіки України, проведено аналіз параметрів бізнесу за видом економічної діяльності «Сільське господарство», розроблено авторський підхід до класифікації ризиків для цілей бухгалтерського обліку з урахуванням специфічних умов сільськогосподарських підприємств.

Ключові слова: ризик, класифікація ризиків, бухгалтерський облік, обліково-аналітичне забезпечення, інформація, сільськогосподарські підприємства, аграрне виробництво, страхування.

АННОТАЦИЯ

В статье исследованы составляющие риска в аграрном секторе экономики Украины, проведен анализ параметров бизнеса по виду экономической деятельности «Сельское хозяйство», разработан авторский подход к классификации рисков для целей бухгалтерского учета с учетом специфических условий сельскохозяйственных предприятий.

Ключевые слова: риск, классификация рисков, бухгалтерский учет, учетно-аналитическое обеспечение, информация, сельскохозяйственные предприятия, аграрное производство, страхование.

ANNOTATION

In this article the components of risk in the agricultural sector of Ukraine, business analysis parameters for economic activity «Agriculture», developed by the author's approach to risk classification for accounting purposes, taking into account the specific conditions of agricultural enterprises.

Keywords: risk, risk classification, accounting, accounting and analytical support, information, farms, farming, insurance.

Постановка проблеми. Ототожнення ризику з невизначеністю протягом значного періоду часу призвело до неоднозначності трактування поняття «ризик». Вивчення підходів до визначення сутності даного явища за різними напрямками економічної науки дозволило встановити, що ризик, на відміну від невизначеності, є вимірюваною величиною.

Доведено, що ризик – це усвідомлена ймовірність настання негативних або позитивних наслідків господарської діяльності, здійсненої в умовах впливу та змін зовнішніх і внутрішніх факторів господарювання та в результаті реалізації обраних управлінських рішень, які впливають на фінансовий стан підприємства. Таке трактування забезпечує єдиний підхід до розуміння ризику як облікового поняття та надає можливість оцінити його вплив на систему бухгалтерського обліку і на стан підприємства в цілому [1, с. 6].

Аграрна галузь української економіки, демонструючи стабільний динамічний розвиток,

є надійним фундаментом забезпечення продовольчої безпеки держави, базисом розширення її експортного потенціалу, джерелом задоволення внутрішнього попиту на сільськогосподарську продукцію та продукти харчування. Сільське господарство є потужним інвестиційно привабливим сектором – обсяги прямих іноземних інвестицій у підприємства галузі з 680,4 млн дол. США на початок 2010 р. зросли до 857,2 млн дол. США на кінець 2012 р., або на 26 % [2].

Аналіз досліджень і публікацій. Вагомий внесок у формування теоретичних та організаційно-методичних аспектів бухгалтерського обліку, аналізу й контролю діяльності підприємств в умовах ризику здійснили вітчизняні вчені: І.А. Бланк, Ф.Ф. Бутинець, Г.Л. Вербицька, В.В. Вітлінський, І.М. Вигівська, Л.Б. Гнатишин, З.В. Гуцайлук, Л.М. Кіндрацька, Г.Г. Кірейцев, М.Д. Корінько, Н.М. Малюга, Я.І. Мулик, Я.С. Наконечний, Л.О. Примостка, Н.С. Скопенко, В.А. Смоляк, О.І. Ястремський та інші. За своїми характеристиками сільськогосподарські ризики можна цілком віднести до категорії ризиків, що являють собою небезпеку нанесення збитку сільськогосподарському підприємству внаслідок порушення нормального ходу виробничого процесу.

Основними ознаками сільськогосподарського ризику є, по-перше, його галузева належність й, по-друге, конкретизація об'єкта, на який цей ризик спрямований, – на виробництво.

Відсутність наукових досліджень складових ризику, недостатнє обґрунтування існування ризиків на різних етапах розвитку суспільства, зокрема відторгнення даного поняття в плановій економіці, необхідність визначення причин їх виникнення в умовах ринкових відносин зумовлюють потребу у дослідженні еволюції теорії ризику та виявленні її впливу на бухгалтерський облік.

Проблемні питання бухгалтерського обліку діяльності сільськогосподарських підприємств в умовах ризику на сьогодні залишаються невирішеними та потребують детального дослідження для формування комплексної та ефективно діючої моделі системи обліку сільськогосподарської діяльності за напрямками мінімізації ризиків.

Метою статті є дослідження складових ризику в аграрному секторі економіки України, розробка авторського підходу до класифікації ризиків для цілей бухгалтерського обліку з урахуванням специфічних умов сільськогосподарських підприємств.

Виклад основного матеріалу дослідження. Ризику як одній з найбільш складних економічних категорій, пов'язаних з результатами господарської діяльності, притаманні такі риси, як: імовірнісна та економічна природа, варіантність та альтернативність, невизначеність результатів, коливання рівня та умовна постійність. Ризик є об'єктивно-суб'єктивною категорією та в багатьох випадках піддається математичному розрахунку. Для розуміння природи підприємницького ризику, його змісту фундаментальне значення має його зв'язок з ризиком у часі, з витратами і прибутком. Проблема взаємовідношення даних категорій – одна із ключових концепцій у виробничо-господарській діяльності підприємств та у завданнях менеджменту [3].

Професор З.В. Гуцайлюк акцентує увагу на тому, що «саме нестача інформації є причиною виникнення ризиків. А остання на рівні підприємств практично повністю формується у системі бухгалтерського обліку» [4, с. 10].

Ризик в загальному розумінні цього слова – це можливість отримання будь-яких негативних чи несприятливих результатів і недосягнення очікуваного результату. Він виник, мабуть, разом із життям людини. Його існування насамперед пов'язане із неможливістю завжди бути впевненим, передбачати настання тих чи інших подій. У бізнесі це певного роду відплата за можливість його здійснювати. Ризик – це можливість виникнення збитків або недоотримання доходів у порівнянні з прогнозованим варіантом.

Під «ризиком» прийнято розуміти вірогідність (загрозу) втрати підприємством частини своїх ресурсів, недоотримання доходів або появи додаткових витрат у результаті здійснення певної виробничої і фінансової діяльності [3].

На основі дослідження підходів до класифікації ризиків діяльності підприємств для цілей бухгалтерського обліку визначено, що господарські ризики поділяються на підприємницькі ризики, ризики непідприємницької діяльності та ризики, притаманні будь-яким видам і формам діяльності суб'єкта господарювання [1, с. 7].

За своїми характеристиками сільськогосподарські ризики можна цілком віднести до категорії ризиків, що являють собою небезпеку нанесення збитку сільськогосподарському підприємству внаслідок порушення нормального ходу виробничого процесу [5]. У той час, коли природні сили в будь-якій іншій галузі розглядаються лише з точки зору стихійного лиха і завдання збитків, то сільське господарство в цьому відношенні є винятком. Враховуючи,

що в рослинництві сонячна енергія та волога є факторами виробництва, дія природних факторів може приносити не тільки збитки, а й додатковий дохід.

Отже, основними ознаками сільськогосподарського ризику є, по-перше, його галузева приналежність і, по-друге, конкретизація об'єкта, на який цей ризик спрямований, – на виробництво.

Невирішеність питання оцінки ризиків-причин призводить до відсутності підходів до визнання їх ймовірних наслідків у бухгалтерському обліку та прийнятті рішення про їх облікове відображення. Дослідження особливостей господарської діяльності низки підприємств в умовах ризику дозволило Л.В. Гнатишин та Т.І. Поверляк встановити, що ризик трансформується в умовний факт господарської діяльності лише за ймовірності реалізації його наслідків. Це дало можливість розробити алгоритм визнання в обліку ймовірних наслідків ризику діяльності суб'єктів господарювання [6].

В умовах ринкових відносин у сфері господарювання особливої уваги набуває питання інформаційних ризиків користувачів бухгалтерської звітності, які прямо залежать від ризиків системи бухгалтерського обліку, тобто професійних ризиків бухгалтера. Встановлено, що система бухгалтерського обліку є інструментом управління ризиками діяльності підприємства, а також джерелом виникнення професійних ризиків працівників бухгалтерської служби. Відповідно до цього визначено, що професійний ризик бухгалтера є сукупністю ризиків, які виникають у процесі організації та ведення бухгалтерського обліку і пов'язані з діяльністю облікового персоналу. Виділено причини виникнення даного ризику (групи технічних і методичних помилок, типові порушення) та його складові (ризик організації бухгалтерського обліку та ризик дій облікового персоналу), що стало передумовою удосконалення елементів організації бухгалтерського обліку в частині роботи бухгалтерської служби для мінімізації ступеня професійного ризику бухгалтера та уникнення підприємством його негативних наслідків [1, с. 7-8].

В інформаційній системі аграрного підприємства лівова частка припадає на обліково-аналітичну інформацію. При цьому важко не погодитися з Л.В. Гнилицькою, яка зазначає, що обліково-аналітична інформація є інформаційним ресурсом управління системою безпеки підприємства, вона утворюється в процесі реалізації трьох функцій управління: обліку, аналізу та синтезу. При цьому облік є базою для аналізу, а результати аналізу, у свою чергу, є підставою для проведення синтезу та надання відомостей потенційному користувачеві цієї інформації [7].

Сучасна система обліково-аналітичного забезпечення фінансової безпеки аграрних підприємств потребує нового сутнісного наповнення як

комплексу взаємодіючих та взаємопов'язаних методів, методик, процедур і моделей, призначених для обґрунтування прийняття управлінських рішень у сфері забезпечення фінансової безпеки підприємства. Вона має включати в себе усі без винятку інструменти обліку та аналізу з метою отримання синергетичного ефекту від їх системного застосування при: забезпеченні стабільного та стійкого фінансового стану підприємства; збалансуванні фінансово-матеріальних потоків і розрахункових відносин; нейтралізації впливу внутрішніх та зовнішніх загроз на фінансово-господарський стан підприємства; зниженні рівня інформаційного та фінансового ризику тощо [7].

Р.Ф. Бруханський вважає, що домінантою оптимізацією обліково-інформаційного забезпечення стратегічного менеджменту аграрних підприємств України є урахування галузевих особливостей сільськогосподарського бізнесу, які опосередковано, а у багатьох випадках і безпосередньо, впливають на специфіку обліково-економічних параметрів агробізнесу та ефективність обліково-інформаційного забезпечення стратегічного менеджменту:

1) результати сільськогосподарського виробництва значною мірою залежать від природно-кліматичних умов (температура, вологість, якісний склад ґрунтів та інше), відповідно, є нестабільними; ці чинники обґрунтовують доцільність прогнозування у прийнятті рішень;

2) виробничі процеси у сільському господарстві характеризуються значним рівнем ризикованості втрати врожаю (спека, злива, град, мороз); ці параметри обґрунтовують важливість стратегічного управління ризиками у сільському господарстві;

3) сільськогосподарський бізнес поєднує вплив економічних і біологічних законів відтворення, результатом такого синтезу є тривалість виробничих циклів (часові межі виробництва багатьох продуктів є тривалішими одного року, відповідно, значна питома вага витрат виробництва звітного періоду відображається як незавершене виробництво);

4) агробізнесу характерна сезонність, яка сприяє нерівномірності використання ресурсів, отриманню продукції лише у певні проміжки часу, неритмічності збуту і надходження виручки від реалізації; цей фактор акцентує доцільність стратегічного управління платоспроможністю аграрних підприємств;

5) певна частина виготовленої підприємством продукції у наступному виробничому циклі споживається в якості засобів виробництва (корми, насіння); цей аспект указує на специфіку операційних циклів аграрного бізнесу і необхідність її урахування в інформаційному забезпеченні стратегічного менеджменту сільськогосподарських підприємств;

6) сільськогосподарське виробництво вимагає моніторингу зовнішніх факторів впливу: політичних, економічних, соціальних, юридичних (особливо важливим є врахування національних особливостей, зокрема щодо асортименту продукції);

7) основним засобом виробництва у сільському господарстві є земля, від якості та родючості якої значним чином залежить результативність діяльності. Властиві землі характеристики зумовлюють певну спеціалізацію сільськогосподарських підприємств і стратегічні напрями діяльності [8].

Таким чином, аналізуючи погляди та твердження науковців щодо класифікації ризиків, можемо подати свою графічну інтерпретацію цього поняття (рис. 1).

Як свідчать дані таблиці 1, кількість підприємств з кодом за КВЕД-2010 А.01 «Сільське господарство та надання пов'язаних із ним послуг» за 2011–2013 рр. зросла на 19,6% (або на 7,8 тис. од), при цьому зменшення зазнали показники

Рис. 1. Класифікація ризиків аграрного підприємства

Джерело: сформовано автором

кількості зайнятих працівників – на 3,4% (або на 21,5 тис. осіб) та фінансового результату діяльності – з 25,6 млрд грн у 2012 році до 14,9 млрд грн у 2013 році, або на 41,7% відповідно, що негативно характеризує ефективність діяльності аграрних підприємств. Розміри власного та сукупного капіталів аграрних підприємств за аналізований період зросли – на 27,4 та 38% відповідно. Проте дані розрахунки є досить умовними, адже за аналізований період у середньому 79% підприємств даного виду діяльності одержали прибуток і 21% – відповідно збиток.

Таблиця 1
Параметри бізнесу за видом економічної діяльності «Сільське господарство» [2]

Роки	Кількість підприємств, одиниць	Кількість зайнятих працівників, тис. осіб	Фінансовий результат (сальдо), млн грн	Власний капітал, млн грн	Сукупний капітал, млн грн
2011	39620	635,3	25565,9	121446,3	223470,5
2012	45559	635,3	26717,5	146212,8	272345,3
2013	47390	613,8	14911,2	154761,3	308697,2

Аналіз наведених та інших показників фінансово-господарської діяльності підприємств аграрного сектору економіки засвідчує необхідність подальшого удосконалення обліково-інформаційного забезпечення управління ними з метою як найоптимальнішого уникнення можливих ризиків та забезпечення фінансової безпеки.

За умов посилення глобалізації «єврозони» та світової економіки в цілому основним пріоритетом агробізнесу доцільно вважати забезпечення стабільності функціонування з метою довгострокового «виживання» на ринку, передбачення і попередження загроз діяльності з метою уникнення ризику банкрутства, створення сприятливої ситуації з дотриманням всіх потенційних параметрів успіху для гарантування перспектив розвитку підприємств. Для реалізації цих трендів у процесі прийняття стратегічного управлінського рішення необхідно ретельно зіставити власний бізнес-потенціал підприємства з можливостями і загрозами зовнішнього бізнес-оточення. При цьому доцільно врахувати, що, по-перше, в основі стратегій підприємства є завчасно сплановані дії (реакції) підприємства на зміну (динаміку) зовнішньої сфери господарської діяльності з метою досягнення бажаних цілей; по-друге, інформаційною базою прийняття управлінських рішень стратегічного змісту є обліково-аналітична система підприємства.

Одним із напрямів мінімізації негативних виробничих ризиків з позиції бухгалтерського обліку є страхування. Фермери за кордоном страхують свій урожай. У США страхують уже навіть недоотримання прибутку. Виникає питання: де аграрне страхування в Україні? Два роки

тому анонсували страховий пул. Але результатів його діяльності, на превеликий жаль, досі не видно. Реальне агрострахування в Україні відсутнє. У США 50% страхових премій сплачує держава. І це стимулює виробників страхувати, бо держава підставляє своє плече. У нас цього взагалі немає. Досі Національний банк не видав постанову, яка б забезпечувала вільне відкриття рахунку на Чиказькій біржі та можливість хеджувати свої ризики. Ці три механізми у США забезпечують стабільне становище сільськогосподарських виробників попри сприятливі чи не зовсім ситуації на ринку [9].

Висновки. Отже, прогалини в організації обліково-аналітичної системи сільськогосподарських підприємств зумовлюють невідповідність облікової інформації та реальних процесів, що відбуваються на підприємстві, затримку подання звітних даних тощо. Наявність великих розривів у часі між моментом отримання обліково-аналітичної інформації і моментом її використання для прийняття оперативних, тактичних та стратегічних рішень, ускладнює підвищення ефективності діяльності господарюючого суб'єкта.

Чітке розуміння поняття «ризик» для цілей бухгалтерського обліку створює можливість виявлення можливих загроз у діяльності підприємства та відображення в обліку негативних наслідків у разі реалізації економічних ризиків, що сприяє удосконаленню процесу управління діяльністю підприємства в умовах ризику.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Вигівська І.М. Бухгалтерський облік діяльності підприємств в умовах ризику: організація та методика : автореф. дис. ... за спец. 08.00.09 – бухгалтерський облік, аналіз та аудит (за видами економічної діяльності) // Ірина Миколаївна Вигівська. – Житомирський державний технологічний університет : Житомир, 2010. – 21 с.
2. Державна служба статистики України: офіційний сайт [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua/>.
3. Лучко М. Невизначеність та ймовірнісність господарських операцій: до питання бухгалтерського обліку [Електронний ресурс] / М. Лучко // Соціально-економічні проблеми і держава. – 2013. – Вип. 2 (9). – С. 98-109. – Режим доступу : <http://sepd.tntu.edu.ua/images/stories/pdf/2013/13lmpbo.pdf>.
4. Гуцайлюк З.В. Економічні ризики в інформаційній системі бухгалтерського обліку / З.В. Гуцайлюк // Бухгалтерський облік і аудит. – 2010. – № 7. – С. 8-13.
5. Горшков Д. Об'єктивність ризиків і страхова реальність / Д. Горшков // Агробізнес сьогодні [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.agro-business.com.ua/>.
6. Гнатишин Л. Б. Облік сільськогосподарської діяльності в умовах ризику: методика та шляхи вдосконалення [Електронний ресурс] / Л.Б. Гнатишин, Т.І. Поверляк // Матеріали конфер. 16-26 грудня 2014 р. – Режим доступу : <http://www.sworld.com.ua/konfer37482.pdf>.
7. Мулик Я.І. Формування системи обліково-аналітичного забезпечення фінансової безпеки аграрних підприємств [Електронний ресурс] / Я.І. Мулик // Електронне на-

- укове фахове видання «Ефективна економіка». – 2014. – № 10. – Режим доступу: file:///C:/Users/star/Downloads/Nvuuес_2014_1_21.pdf.
8. Бруханський Р.Ф. Оптимізація обліково-інформаційного забезпечення стратегічного менеджменту аграрних підприємств України [Електронний ресурс] / Руслан Феоктистович Бруханський // Society for Cultural and Scientific Progress in Central and Eastern Europe : офіц. сайт. – Режим доступу : <http://scaspee.com/6/post/2013/01/6.html>.
9. Смілик О. Світ навколо України, або Україна в центрі світу [Текст] / Олена Смілик [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.agro-business.com.ua/2012-12-28-14-20-29/2021-2014-02-14-12-01-08.html>. Опубліковано в журналі № 3(274) лютий 2014.